

Adrian Uljasz

ORCID 0000-0003-3831-4585

Promocja polskiej książki i prasy ewangelickiej w Internecie. Wydawcy, księgarnie, biblioteki

Streszczenie: Tematem artykułu jest promocja polskiej książki oraz prasy ewangelickiej – luteranckiej i kalwinistycznej, w internecie, głównie metody stosowane przez prowadzące ją instytucje. Omówiono działalność księgarni internetowych wydawnictw Augustana i Warto, w tym działania Augustana w zakresie popularyzacji dwutygodnika „Zwiastun Ewangelicki”. Skupiono się też np. na reklamie czasopisma „Słowo i Myśl. Przegląd Ewangelicki”, wydawanego w Poznaniu przez Polskie Towarzystwo Ewangelickie. Scharakteryzowano inicjatywy portalu Luteranie.pl, mające na celu upowszechnianie czytelnictwa publikacji wyznaniowych. Przedstawiono zagadnienie internetowej promocji biblioteki Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Skoczowie. Odniesiono się do działań podejmowanych przez reprezentantów Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w RP, mających na celu popularyzację książki i prasy kalwinistycznej w sieci internetowej, głównie do reklamy periodyku „Jednota”.

Słowa kluczowe: książka ewangelicka promocja, prasa ewangelicka promocja

Summary: Promotion of Polish-Language Lutheran and Calvinist Books and Press on the Internet. Publishers, Bookstores, Libraries

The topic of the article is the promotion of the Polish book and Evangelical - Lutheran and Calvin press, on the Internet, mainly the methods used by the institutions leading it. The activity of online bookstores of Augustana and Worth publishing houses was discussed, including Augustana's activities in the scope of popularizing the biweekly „Zwiastun Ewangelicki”. Focus was also on the advertisement of the magazine „Słowo i Myśl. Przegląd Ewangelicki”, published in Poznań by the Polish Evangelical Society. The initiatives of the Luteranie.pl website have been characterized, aimed at promoting the readership of denominational publications. The issue of internet promotion of the library of the Evangelical - Augsburg Parish in Skoczów was presented. Reference was made to the activities undertaken by representatives of the Evangelical Reformed Church in the Republic of Poland, aimed at popularizing the Calvinist book and press on the Internet, mainly to the advertisement of the magazine "Jednota".

Keywords: Evangelical book promotion, Evangelical press promotion

Internet i inne nowe media zasadnie są uznawane za zagrożenie dla uczestnictwa w kulturze, zwłaszcza dla czytelnictwa książek i prasy, mających tradycyjną formę papierową. Chodzi nie tylko o młodzież i tzw. młodych dorosłych. Zasięg społeczny uzależnienia od internetu powiększa się wraz z dojrzewaniem młodego i starzeniem się średniego pokolenia. Z drugiej strony globalna sieć internetowa może skutecznie pomagać w promocji kultury jako narzędzie przekazu treści kulturowych¹ oraz reklamy dóbr kultury². Często stanowi wsparcie w działalności duszpasterskiej³.

Globalna sieć internetowa, odpowiednio wykorzystywana przez podmioty prowadzące działalność religijną, edukacyjną i kulturalną, może stać się pomocą w ich pracy. Odnosi się to m.in. do promocji książki i prasy wyznaniowej, zarówno w przypadku grup wyznaniowych żyjących w dużych skupiskach, jak i będących mniejszościową diasporą.

Z powyższego punktu widzenia bardzo istotna jest promocja polskiej książki i prasy ewangelickiej w internecie. Polska społeczność ewangelicka poza Śląskiem Cieszyńskim stanowi głównie niewielkie środowiska. Internet pomaga w docieraniu do mniejszych i większych grup z luterańskim oraz kalwinistycznym słowem drukowanym, a także mającym postać elektroniczną. Służy też promocji wydawnictw ewangelickich poza kręgami wyznaniowymi, wśród innych zainteresowanych osób, np. czytelników o naukowych, dydaktycznych lub hobbyistycznych zainteresowaniach religioznawczych i historycznych.

Tematem prezentowanego artykułu jest promocja polskiej książki i prasy ewangelickiej – luterańskiej oraz kalwinistycznej w internecie, głównie metody stosowane przez prowadzące ją instytucje. Prezentowane rozważania zostały opracowane na podstawie analizy ewangelickich stron internetowych oraz innych form obecności środowisk luterańskich i kalwinistycznych w internecie. Dotyczą głównie okresu od marca do maja 2020 r. Autor odnosi się w pewnym stopniu także do wcześniejszych zjawisk, np. do działań w zakresie promocji

¹ Więcej na ten temat: zob. m.in. A. Uljasz, Biblioteki cyfrowe jako pomoc w badaniach nad dziejami Galicji 1772–1918 i w edukacji regionalnej, [w:] *Galicja 1772–1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań*, red. A. Kawalec, W. Wierzbieniec, L. Zaskilniak, wstęp J. Maternicki, t. 1, Rzeszów 2011, s. 100–112.

² M.in. Tenże, Internet a tradycyjne uczestnictwo w kulturze. Polska sztuka teatralna w przestrzeni wirtualnej, [w:] *Współczesne oblicza komunikacji i informacji. Problemy, badania, hipotezy*, red. E. Głowacka, M. Kowalska, P. Krysiński, Toruń 2014, s. 179–190.

³ P. Siuda, Religia a Internet. O przenoszeniu religijnych granic do cyberprzestrzeni, Warszawa 2010, s. 29–38, 72–109, 110–122, 195–241.

książki luterńskiej i kalwinistycznej, podejmowanych na okoliczność obchodów 500-lecia Reformacji.

Kiedy pisze się lub mówi o krajowej książce i prasie luterńskiej, przede wszystkim nasuwa się na myśl Wydawnictwo Augustana z Bielska-Białej, działające od 1992 r. Jest to wydawca ściśle kościelny, działający w ramach Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP. Firma prowadzi księgarnię internetową o nazwie Księgarnia Augustana. Po wejściu na tę stronę zwraca uwagę dość skromna, stonowana szata graficzna. Gdyby była bardziej żywa, mogłaby zatrzymać uwagę dużej liczby odwiedzających. Na stronie głównej bardzo dobrze widać różnorodność i zarazem multimedialność oferty Augustany. Pod poszczególnymi linkami znajdują się reklamy Pisma Świętego (Biblii), książek, podręczników do nauki religii ewangelickiej i dwutygodnika „Zwiastun Ewangelicki”. Wzbogacenie oferty to upominki, kartki okolicznościowe i tzw. akcydensy. Przykład pozycji z ostatniej kategorii stanowi zakładka do książek, na której wydrukowano wybrane tezy Marcina Lutera. Upominki i druki trzeba uznać za dobrą promocję książek oferowanych przez księgarnię⁴. Kupujący lub obdarowani mogą się zainteresować publikacjami z tej oferty.

Osoby prowadzące księgarnię internetową wyraźnie uwidoczniają informacje o nowościach pod hasłem *Ostatnio dodane*. Zawsze reklamują w tym miejscu najnowszy numer „Zwiastuna Ewangelickiego”. Trafnym zabiegiem jest umieszczenie przy opisach nowości, uzupełnionych skanami pierwszych stron okładek, linków do informacji o podobnych, ale starszych publikacjach. W ten sposób przy okazji promowania nowych pozycji ma miejsce popularyzacja starszych, jeszcze dostępnych. Pod reklamą książki Benedicte Delelis i Sibylle Ristroph *Mali bohaterowie Biblii*, adresowanej do dzieci powyżej trzeciego roku życia, znajdziemy np. reklamy różnych wydań Biblii dla dzieci i książki – kolorowanki o tematyce biblijnej. *Mali bohaterowie Biblii* to książka katolicka (Wydawnictwo Jedność, Kielce 2018). Księgarnia Augustana ma w ofercie głównie książki własnego wydawcy – ośrodka Augustana. Wyjątek stanowi książka dziecięca, co wynika z faktu, że oficjalne wydawnictwo Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP publikuje niewiele książek dla dzieci. Przykładem książki ściśle ewangelickiej jest liturgiczny *Śpiewnik ewangelicki*. Przy jego opisie księgarze odsyłają także do innych śpiewników i do postylli. Internauta znajdzie pod każdym kolejnym opisem analogiczne linki do pokrewnych publikacji, co świadczy o tym, że księgarnia stara się trafiać w zainteresowania konkretnych

⁴ <https://ksiegarnia.augustana.pl/> (dostęp: 21.05.2020) (księgarnia internetowa Augustana – strona internetowa) (Księgarnia Augustana).

klientów, np. pedagogów, muzyków, rodziców, osób o zainteresowaniach historycznych czy teologicznych. Przy opisach książek brakuje informacji o roku wydania, także przy reklamach nowości⁵.

Bardzo ważną pomocą w przeszukiwaniu oferty jest wyszukiwarka *Szukaj w naszym katalogu*, umieszczona w górnej części strony głównej, pod jej nagłówkiem, ale słabiej zauważalna niż link *Ostatnio dodane*. Być może dzieje się tak nieprzypadkowo, bo Augustana chce zwracać uwagę osób odwiedzających stronę głównie na najnowsze tytuły. W wyszukiwarce można wpisywać nazwiska autorów, tytuły, hasła formalne (np. audiobook, śpiewnik) i hasła rzeczowe (np. historia). W księgarni znajdują wiele tytułów czytelnicy zainteresowani dziejami Reformacji, niekoniecznie luteranie⁶.

Wielkie zainteresowanie współczesnych odbiorców książek wzbudzają książki internetowe – e-booki oraz książki mówione – audiobooki. Tymczasem, jak dotąd, tylko przy opisach nielicznych książek drukowanych z oferty Augustany możemy znaleźć informację o ich dostępności także w postaci e-booka⁷. W przypadku popularyzacji książki religijnej ważne jest docieranie do odbiorców z ofertą jak najbardziej różnorodną nie tylko pod względem tematyki, ale też nośników.

Osoby prowadzące księgarnię internetową Augustana zwracają na to uwagę przy reklamie „Zwiastuna Ewangelickiego”. Czytelnicy mogą kupić oprócz wersji drukowanej numeru w postaci elektronicznej (e-„Zwiastun Ewangelicki”), w formacie PDF, po znacznie niższej cenie niż tradycyjny numer. Redakcja nie publikuje na stronie „Zwiastuna” pełnych spisów treści, a jedynie sygnalizuje zawartość numerów. Dobrym pomysłem reklamowym jest bezpłatne udostępnianie w internecie treści niektórych bieżących edycji dwutygodnika. W maju 2020 r. można było przeczytać nieodpłatnie wersję elektroniczną wszystkich publikacji z podwójnego majowego numeru i ewentualnie zakupić wydanie papierowe⁸.

⁵ Tamże (dostęp: 21.05.2020).

⁶ Tamże (dostęp: 21.05.2020).

⁷ Tamże (dostęp: 21.05.2020).

⁸ <https://ksiegarnia.augustana.pl/14-zwiastun-ewangelicki> (dostęp: 21.05.2020); <https://ksiegarnia.augustana.pl/wydanie-papierowe/508-zwiastun-ewangelicki-82019.html> (dostęp: 21.05.2020). Zob. też <https://zwiastun.pl/> (dostęp: 21.05.2020) (strona internetowa dwutygodnika „Zwiastun Ewangelicki”).

Strona internetowa „Zwiastuna Ewangelickiego” charakteryzuje się układem zbliżonym do papierowych wydań periodyku. Linki mają takie same tytuły, jak działy i rubryki tradycyjnego dwutygodnika. Dobrze służy to promocji edycji papierowych oraz ciągłości tradycji pisma. Na www „Zwiastuna” można znaleźć także liczne linki do transmisji na żywo i nagrań niedzielnych nabożeństw ze świątyn luterzańskich. Materiały audiowizualne są dostępne za pośrednictwem Youtube oraz Facebooka. Dzięki temu wierni i inne zainteresowane osoby mogą uczestniczyć w liturgii w czasie pandemii pośrednio, poprzez internet. Osoby prowadzące czasopismo „Zwiastun” ułatwiają lub umożliwiają czytelnikom pośredni udział w nabożeństwach i jednocześnie reklamują dwutygodnik⁹.

Istotną kwestią jest promocja książki i prasy w mediach społecznościowych, cieszących się dużym zainteresowaniem wśród osób korzystających z internetu.

W maju 2020 r. Wydawnictwo Augustana nie wykazywało się żadną aktywnością na portalu Facebook. Na profilu oficyny informowano: „Brak dostępnych zdarzeń”¹⁰. Facebook jest za to dosyć intensywnie wykorzystywany przy promocji „Zwiastuna Ewangelickiego”. Redakcja reklamuje na swoim profilu bieżące numery czasopisma oraz ich zawartość¹¹. Dzięki temu jest szansa, że informacje o piśmie docierają do młodych ludzi, chętnie korzystających z mediów społecznościowych.

Pozycje z oferty Augustany mogłyby być promowane także w serwisach społecznościowych Twitter i Instagram, wykorzystywanych w działalności reklamowej przez inne polskie wydawnictwa, podobnie jak Facebook. Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP ma swoje profile w obu serwisach¹², tak samo jak na Facebooku¹³. Czytelnicy „Zwiastuna Ewangelickiego” znajdują posty

⁹ Zob. <https://zwiastun.pl/> (dostęp: 29.05.2020); Życie parafialne w domu, <https://zwiastun.pl/2020/05/zycie-parafialne-w-domu/> (dostęp: 29.05.2020) (publikacja z katalogiem linków do nabożeństw).

¹⁰ <https://www.facebook.com/pages/Wydawnictwo-Augustana/238760729607940> (dostęp: 23.05.2020) (profil Wydawnictwa Augustana na portalu Facebook).

¹¹ <https://www.facebook.com/ZwiastunEwangelicki/> (dostęp: 22.05.2020) (profil dwutygodnika „Zwiastun Ewangelicki” na portalu Facebook).

¹² <https://www.instagram.com/luteranie/> (dostęp: 23.05.2020) (profil Kościoła EA w RP w serwisie Instagram); https://twitter.com/luteranie?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor (dostęp: 22.05.2020) (profil Kościoła EA w RP w serwisie Twitter).

¹³ Zob. <https://pl-pl.facebook.com/luteranie/> (dostęp: 23.05.2020) (profil Kościoła EA w RP na Facebooku).

o dwutygodniku na Instagramie¹⁴. Inny kanał promocji dóbr i usług, w znacznej części kulturalnych, to audiowizualny serwis internetowy Youtube w małym stopniu wykorzystywany przez Augustanę, stanowiący za to wielką pomoc w duszpasterstwie, prowadzonym przez parafie ewangelickie. Wiosną 2020 r. na Youtube można było znaleźć fragment koncertu zorganizowanego w 2013 r. w kościele luteranckim Świętej Trójcy w Warszawie, na okoliczność 150-lecia „Zwiastuna Ewangelickiego”. Występował Zespół Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny – twórcy i wieloletniego kierownika artystycznego tego zespołu, który był ewangelikiem; spoczywa w Wiśle na Groniczku¹⁵.

Na Śląsku Cieszyńskim działa także ewangelickie Wydawnictwo Warto, prowadzone przez Centrum Misji i Ewangelizacji Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP (CME) z Dziegiełowa. W przeciwieństwie do Augustany, wykazuje się dużą samodzielnością. Na stronie internetowej CME można znaleźć podstronę poświęconą wydawnictwu. W jednej z zakładek, zatytułowanej *Nowości*, przeczytamy opisy książek wydawanych przez Warto¹⁶. Bardziej intensywna promocja publikacji książkowych, multimediiów, płyt z muzyką oraz innych produktów, np. kartek okolicznościowych i plakatów, jest prowadzona w internetowej Księgarni Warto z Cieszyna. Księgarnia internetowa jest sieciowym odpowiednikiem tradycyjnej stacjonarnej księgarni Warto, działającej w Cieszynie. Osoby aktualizujące serwis umieściły reklamę nowości w centrum strony głównej. W ofercie przyciąga uwagę dosyć duża ilość audiobooków, w tym z tekstem Starego i Nowego Testamentu. Znajdziemy też wiele płyt z filmami i z muzyką, nagrań słuchowisk. Imponuje różnorodność tematyczna sprzedawanych książek drukowanych, podzielonych w katalogu księgarni na liczne działy, m.in. *Bibliistyka, Biografie, Dla dzieci, Dla mężczyzn, Dla kobiet, Dla młodzieży, Historia, Pedagogika i wychowanie, Poezja,*

¹⁴ <https://www.instagram.com/explore/tags/zwiastunewangelicki/> (dostęp: 23.05.2020) (profil dwutygodnika „Zwiastun Ewangelicki” w serwisie Instagram).

¹⁵ Za rękę weź mnie Panie i prowadź sam, <https://www.youtube.com/watch?v=PWBPh-Ho1m7w> (dostęp: 22.05.2020).

¹⁶ <https://cme.org.pl/o-nas/jak-dzialamy/wydawnictwo-warto/> (dostęp: 22.05.2020) (strona internetowa Centrum Misji i Ewangelizacji Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP – podstrona poświęcona Wydawnictwu Warto).

*Psychologia, Religie i sekty, Rozważania i modlitwy, Rozwój duchowy, Śpiewniki, Świadectwa, Teologia, Apologetyka i nauka, Zdrowie i kuchnia*¹⁷. Jak widać, firma Warto dobrze rozumie, że aby prowadzić skuteczną działalność duszpasterską, misyjną i edukacyjną oraz pozyskiwać odbiorców, trzeba kłaść nacisk na różnorodność oferty pod względem tematyki i nośników. Reklama każdej pozycji z katalogu jest uzupełniona fotografią pierwszej strony okładki książki drukowanej, audiobooka, płyty DVD, płyty CD itd. oraz opisem tekstowym. O ile księgarnia internetowa Augustana sprzedaje prawie wyłącznie publikacje z macierzystej oficyny wydawniczej, o tyle w księgarni internetowej Warto znajdziemy szeroki wybór książek z oferty różnych wydawców chrześcijańskich. Część tytułów, w tym książkowych, księgarze reklamują pod hasłem *WARTO-ściowe produkty*. Reklamowy zapis literowy dotyczy pozycji opublikowanych w wydawnictwie Warto¹⁸. Pracownicy wydawnictwa nie informują w opisach pozycji w katalogu internetowym o roku wydania, nawet w przypadku nowości wydawniczych.

Oficyna Warto ogłasza drukiem i reklamuje luterzańskie powieści autorstwa Lidii Czyż, cieszące się wielką poczytnością już od pierwszej z nich – utworu *Mocniejsza niż śmierć* (wyd. 2013 r.)¹⁹. Wydawnictwo prowadzi nawet specjalny profil na Facebooku, zatytułowany *Mocniejsza niż śmierć – powieści Lidii Czyż*²⁰.

CME zamieszcza w tym serwisie posty i filmy reklamowe. Na Facebooku jest reklamowana księgarnia internetowa oraz księgarnia tradycyjna, mająca siedzibę w Cieszynie. W facebookowym profilu Księgarnia Warto są promowane własne tytuły dziegielowskiej oficyny oraz oferta innych wydawców. Umieszczono tam linki do sklepu internetowego z możliwością natychmiastowego zakupu reklamowanych pozycji²¹.

¹⁷ <https://warto.com.pl/> (dostęp: 22.05.2020) (księgarnia internetowa Warto – strona internetowa).

¹⁸ Tamże (dostęp: 22.05.2020).

¹⁹ Zob. https://www.warto.com.pl/?s=Czy%C5%BC+Lidia&post_type=product (dostęp: 30.10.2020).

²⁰ <https://pl-pl.facebook.com/Mocniejsza-ni%C5%BC-%C5%9Bmier%C4%87-powie%C5%9Bci-Lidia-Czy%C5%BC-1503710239878013/> (dostęp: 30.10.2020).

²¹ Zob. https://www.google.pl/search?ei=Fqa9Xvf5B4SMrwToyoiAAg&q=facebook+Ksi%C4%99garnia+Warto&oq=facebook+Ksi%C4%99garnia+Warto&gs_lcp=CgZwc3ktY-WIQAzIFCCEQoAE6BQgAEM0COgcIABCDARBD0gUIABCDAtoCCAA6BAgA-EEM6BggAEBYQHjoICAAQCBA NEB46BAghEBU6BwghEAoQoAFQpJQBWMnRA

Pracownicy księgarni Warto zachęcają internautów do pomocy w internetowej promocji oferty. Przy opisach publikacji znajdują się ikonki serwisów Facebook i Twitter z zachętą: „Podziel się” – „Udostępnij na Twitterze” oraz „Kliknij, aby udostępnić na Facebooku”²². Próbuje zachęcić klientów do działań interaktywnych, dając możliwość wpisywania opinii przy opisach pozycji z katalogu. Czytelnicy rzadko z tego korzystają, ale jednak zdarza się, że wpisują komentarze. Chętnie oceniają w komentarzach powieści Lidii Czyż²³.

Internauci mogą czytać posty o księgarni Warto na Instagramie. Trafiają tam te same posty reklamowe, co na Facebook²⁴. Centrum Misji i Ewangelizacji ma swój kanał na Youtube²⁵, który może być wykorzystywany do popularyzacji książek, a także innych produktów z wydawnictwa oraz księgarni Warto. Od niedawna jest tam dostępny cykl *Księgarnia Warto poleca*, którego celem jest reklama ewangelickich publikacji²⁶.

Centrum Misji i Ewangelizacji Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP prowadzi konto na Facebooku, gdzie zamieszcza m.in. posty Księgarni Warto²⁷.

Księgarnia Warto nie jest obecna na Twitterze.

WDg1AFoAXAAeAGAAYkBiAHJFJIBBTE2LjExmAEAoAEBqgEHZ3dzLXd-peg&scient=psy-ab&ved=0ahUKEwj33Jz8ILTpAhUEXosKHWglAiAQ4dUD-CAs&uact=5 (dostęp: 22.05.2020)

²² Zob. np. <https://warto.com.pl/produkt/tato/> (dostęp: 23.05.2020) (reklama powieści Lidii Czyż pt. *Tato!*), <https://warto.com.pl/produkt/syn-marnotrawny/> (dostęp: 23.05.2020) (reklama płyty DVD z filmem *Syn marnotrawny*).

²³ <https://warto.com.pl/produkt/tato/> (dostęp: 23.05.2020) (opinie trzech osób nt. powieści L. Czyż *Tato!*); <https://warto.com.pl/produkt/mocniejsza-ni-mierc/> (dostęp: 23.05.2020) (opinie sześciu osób o powieści tej samej autorki – *Mocniejsza niż śmierć*); <https://warto.com.pl/produkt/slodkie-cytryny/> (dostęp: 23.05.2020) (komentarze czterech klientów, dotyczące powieści L. Czyż *Słodkie cytryny*).

²⁴ Zob. np. <https://www.instagram.com/explore/tags/ksiegarniawarto/> (dostęp: 23.05.2020) (profil księgarni internetowej Warto w serwisie Instagram).

²⁵ https://www.youtube.com/results?search_query=Centrum+Misji+i+Ewangelizacji (dostęp: 29.05.2020) (kanał Centrum Misji i Ewangelizacji Kościoła Ewangelicko – Augsburskiego w RP w serwisie Youtube).

²⁶ https://www.youtube.com/results?search_query=Centrum+Misji+i+Ewangelizacji (dostęp: 29.05.2020) (kanał Centrum Misji i Ewangelizacji Kościoła Ewangelicko – Augsburskiego w RP w serwisie Youtube).

²⁷ Zob. <https://pl-pl.facebook.com/CentrumMisji> (dostęp: 30.10.2020).

Działalność wydawniczą prowadzi Polskie Towarzystwo Ewangelickie (PTEw). Towarzystwo ma znaczącą historyczną tradycję. W 2019 r. świętowało stulecie swego istnienia. Główna siedziba towarzystwa to Katowice. PTEw ma też sieć oddziałów na terenie Polski. W Poznaniu wydaje półrocznik społeczno-kulturalny „Słowo i Myśl. Przegląd Ewangelicki” (dawniej miesięcznik i dwumiesięcznik)²⁸. Czasopismo ukazywało się w latach 1989-1996 i 2004-2016. Zostało wznowione w 2018 r., ale tylko w wersji online, pod redakcją prof. Małgorzaty Grzywacz z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Pismo „Słowo i Myśl” ma stronę internetową – systematycznie aktualizowany blog. Jest w jego ramach dostępny bezpłatnie. Wpisy dziennikowe to odrębne teksty blogowe, zawsze efektownie ilustrowane fotografiami, a nie artykuły ze „Słowa i Myśli”. Blog ma żywą kolorystykę, która przyciąga i zatrzymuje uwagę internauty. Od marca do maja 2020 r., czyli w pierwszych miesiącach stanu epidemii w Polsce, nowe teksty pojawiały się najrzadziej raz na kilka dni. Dobrze to świadczy o dążeniu redakcji do podtrzymania kontaktu z czytelnikami w kryzysowej sytuacji²⁹. 11 maja przypominano o Tygodniu Bibliotek (8-15 maja), prezentując artykuł Anety Sokół z Biblioteki Śląskiej w Katowicach na temat książek ewangelickich ze zbiorów katowickiej księżnicy³⁰. Redaktorzy udostępniają na stronie nieodpłatnie bieżący zeszyt periodyku, a także numery archiwalne w formacie PDF. W maju 2020 r. był to numer 2 z 2019 r.³¹. W dystrybucji nie ma wersji drukowanej czasopisma. W takiej postaci jest edytowany tylko egzemplarz obowiązkowy, wysyłany do kilkunastu polskich bibliotek.

²⁸ <https://www.ptew.org.pl/> (dostęp: 30.10.2020) (strona internetowa PTEw).

²⁹ <https://slovoimysl-blog.pl/> (dostęp: 23.05.2020) (strona internetowa – blog półrocznika „Słowo i Myśl”).

³⁰ Zob. A. Sokół, *Literatura konfesyjna w księgozbiornie bibliotecznym, czyli o książce ewangelickiej w Bibliotece Śląskiej w Katowicach*, <https://slovoimysl-blog.pl/literatura-konfesyjna-biblioteka-slaska/> (dostęp: 23.05.2020). A. Sokół to autorka wartościowej monografii książkowej na temat najnowszej historii polskiej książki luteranckiej, zob. A. Sokół, *Polska książka ewangelicka po 1989 roku*, Katowice 2016. Cytowana monografia jest publikacją rozprawy doktorskiej z dziedziny bibliologii, przygotowanej przez autorkę i obronionej w 2015 r. w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (Wydział Filologiczny) pod kierunkiem prof. dr hab. Ireny Sochy.

³¹ <https://slovoimysl-blog.pl/> (dostęp: 24.05.2020) (strona główna blogu z linkiem do najnowszego numeru); „Słowo i Myśl. Przegląd Ewangelicki” 2019, nr 2,

Redakcja poznańskiego półrocznika wykazuje się aktywnością także na Facebooku. Od marca 2020 r. wprowadzała nowe posty częściej niż wcześniej, podobnie jak wpisy na blogu. Kolejne posty zawierają linki do tekstów blogowych. Niektóre wpisy odnoszą się do dawnej, papierowej edycji „Słowa i Myśli” oraz osób zasłużonych dla czasopisma. Czytelnicy rzadko wpisują komentarze pod postami na facebook'owym profilu periodyku³². Redakcja nie wykorzystuje w celach reklamowych serwisów Twitter, Instagram i Youtube.

Czasopismo jest dodatkowo promowane na stronie internetowej Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego. Łatwo tam znajdziemy zakładkę *Słowo i Myśl*, w której są reklamowane nowe numery pisma oraz publikowane ich omówienia, błędnie nazywane recenzjami. Internauci mogą tam czytać zapowiedzi nowych numerów periodyku i omówienia wszystkich numerów obecnej edycji internetowej³³.

PTEw publikuje czasem także książki³⁴. Na stronie głównej towarzystwa umieszczono reklamę stosunkowo nowej publikacji książkowej: jubileuszowej pracy *Działalność Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego 1919 – 1983 – 2019*, opracowanej przez Jana Szturca, Anetę Sokół, Karola Długosza i Karola Karskiego. Książkę wydał w 2019 r. Zarząd Główny PTEw, mieszczący się w Katowicach. Na stronie towarzystwa można przeczytać: „Polecamy książkę: *Działalność Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego 1919-1983-2019*. Do nabycia w oddziałach PTEw i w Zarządzie Głównym”³⁵. Uwagę zwraca zakładka *Recenzje*, pod którą są publikowane recenzje najnowszych książek o tematyce ewangelickiej, ogłaszanych przez różnych wydawców, a także omówienia kolejnych numerów „Słowa i Myśli”³⁶.

³² <https://pl-pl.facebook.com/Słowo-i-Myśl-280321175333288/> (dostęp: 24.05.2020) (profil półrocznika „Słowo i Myśl” na portalu Facebook).

³³ Zob. <https://www.ptew.org.pl/sekcje/sim/> (dostęp: 24.05.2020) (zakładka na stronie www PTEw, poświęcona czasopismu „Słowo i Myśl”). Zob. też stronę główną PTEw: <https://www.ptew.org.pl/> (dostęp: 24.05.2020).

³⁴ <https://www.ptew.org.pl/> (dostęp: 30.10.2020).

³⁵ <https://www.ptew.org.pl/> (dostęp: 24.05.2020). Zob. też J. Szturc, *Działalność Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego 1919 – 1983 – 2019*, współpraca A. Sokół, K. Długosz, K. Karski, Poznań 2019.

³⁶ <https://www.ptew.org.pl/sekcje/recenzje/> (dostęp: 30.10.2020).

Reklamy luterzańskich nowości wydawniczych ukazują się na portalu luteranie.pl. Jesienią 2019 r. zachęcano czytelników do zainteresowania się rocznicową książką PTEw³⁷. Na portalu można znaleźć także inne przykłady reklam książek ewangelickich, dokładniej przeglądając zakładkę *Aktualności*. Redakcja portalu promuje np. powieści Lidii Czyż z oferty Wydawnictwa Warto. Reklamuje też m.in. publikacje książkowe o historii Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce, w tym o tematyce regionalnej. W kwietniu 2019 r. ogłoszono informację o spotkaniu w Bibliotece Śląskiej w Katowicach, promującym książkę *Dziedzictwo górnośląskiej Reformacji. Wpływ protestantyzmu na politykę, społeczeństwo i kulturę w XVI-XX wieku* (Katowice 2018). Wśród autorów materiałów służących promocji książki luterńskiej, publikowanych na luteranie.pl, jest Aneta Sokół³⁸. Redakcja kościelnego luterńskiego portalu popularyzuje także nowe numery „Zwiastuna Ewangelickiego”, w tym wybrane publikacje z dwutygodnika³⁹. Do informacji na luteranie.pl docierają osoby przeglądające portal, ale raczej nie inni czytelnicy książek oraz prasy. Wyjątek stanowi sytuacja, kiedy internauta poszukuje konkretnego tytułu przez wyszukiwarkę i trafia na reklamę dostępną w kościelnym serwisie informacyjnym.

Przy promocji książki i prasy ewangelickiej powinien być wykorzystywany na dużą skalę portal Młodzi Luteranie, jako adresowany do młodzieży, czyli bardzo ważnego potencjalnego odbiorcy słowa drukowanego oraz książek i czasopism w wersji elektronicznej. Reklama na stronie Młodzi Luteranie mogłaby być skuteczna, bowiem redakcja dodatkowo wykorzystuje do popularyzacji prezentowanych treści liczne media społecznościowe, m.in. Facebook, Google+, Twitter i Youtube⁴⁰. Odwołanie się w promocji książki i prasy wśród młodzieży do mediów społecznościowych jest konieczne, z uwagi na wielkie zainteresowanie dużej części młodych ludzi tymi środkami komunikacji społecznej.

Promocją książki i prasy religijnej zajmują się nie tylko wydawcy, księgarze i duszpasterze, ale także bibliotekarze. Literatura ewangelicka jest dostępna we wszystkich większych bibliotekach, w tym w Bibliotece Śląskiej w Katowicach.

³⁷ A. Sokół, *Książka na 100-lecie PTEw* :

³⁸ https://www.luteranie.pl/strona_glowna/wyniki_wyszukiwania.html (dostęp: 30.10.2020)

³⁹ Zob. np. *Życie Kościoła w czasach pandemii*, https://www.luteranie.pl/nawosci/zycie_kosciola_w_czasach_pandemii,6660.html (dostęp: 24.05.2020); (omówienie wielkanocnego numeru „Zwiastuna Ewangelickiego” z 7 kwietnia 2020 r. na luteranie.pl, ilustrowane dwoma barwnymi fotografiami, przedstawiającymi pierwszą stronę okładki i jedną z kolejnych stron „Zwiastuna”).

⁴⁰ <http://mlodziluteranie.pl/> (dostęp: 24.05.2020) (portal Młodzi Luteranie – strona główna).

Nieznacznie pomaga w tym egzemplarz obowiązkowy, trafiający zaledwie do kilkunastu dużych bibliotek naukowych w Polsce. O znaczącym zasięgu książki i prasy luteranckiej w obiegu bibliotecznym można by mówić, gdyby była ona dostępna na dużą skalę w bibliotekach publicznych, szczególnie w bibliotekach miejskich i gminnych oraz ich filiach.

Promocją literatury religijnej w największym zakresie zajmują się biblioteki wyznaniowe. Na szczególną uwagę zasługuje działalność biblioteki funkcjonującej przy parafii ewangelicko-augsburskiej w Skoczowie na Śląsku Cieszyńskim. Placówka reklamuje się pod nazwą dobrze służącą promocji zbiorów: „Biblioteka dla każdego”. Jest prowadzona przez profesjonalne bibliotekarki: Renatę Świder i Sylwię Dziekan. Pomagają im w pracy liczni wolontariusze. Biblioteka ma własną stronę internetową⁴¹. Imponuje fakt, że prawie wszystkie zbiory (książki i multimedia) skatalogowano komputerowo, i to w katalogu dostępnym online na www biblioteki. Można w nim znaleźć opisy książek – propozycje dla dorosłych, młodzieży oraz dzieci. Są też opisy płyt CD z muzyką, płyt DVD i innych multimediiów, np. audiobooków. W planach jest skatalogowanie komputerowe kolekcji czasopism. Przy opisach pozycji katalogowych znajdują się zwięzłe informacje tekstowe o treści. Czytelnicy mają możliwość wyszukiwania przez autora i tytuł, a także hasła rzeczowego. Oryginalna opcja wyszukiwawcza w katalogu to „nowości”. Ułatwia przeglądanie opisów najnowszych nabytków. Na reklamę nowości jest przeznaczona także jedna z zakładek na stronie głównej. W Skoczowie podjęto próbę wprowadzenia elementów tzw. „biblioteki 2.0” (uszczegółowienie pojęcia „web 2.0”). Polega to na umożliwieniu czytelnikom wprowadzania komentarzy przy opisach katalogowych⁴². Skoczowscy bibliotekarze i wolontariusze zachęcają inne osoby do zakładania protestanckich bibliotek i chętnie służą pomocą metodyczną⁴³. Powiększają zakres prowadzonej przez siebie promocji literatury protestanckiej i multimediiów o tym samym obliczu wyznaniowym, udostępniając

⁴¹ <http://www.biblioteka.skoczow.pl/> (dostęp: 25.05.2020); (strona internetowa biblioteki Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Skoczowie).

⁴² http://skoczow.e-bp.eu/?dol=0&gora=0&przod=0&wstecz=0&katalog=7&indeks=2&opis_ile=10&szukaj (dostęp: 25.05.2020); (katalog komputerowy skoczowskiej biblioteki parafialnej, dostępny na stronie internetowej biblioteki); <http://www.biblioteka.skoczow.pl/> (dostęp: 25.05.2020); (strona internetowa biblioteki w Skoczowie – strona główna).

⁴³ <http://www.biblioteka.skoczow.pl/> (dostęp: 25.05.2020); (strona internetowa biblioteki w Skoczowie – strona główna: zob. zakładki Jak założyć bibliotekę chrześcijańską i Biblioteki z naszego systemu).

na stronie internetowej link (baner) do strony www.szaron.pl chrześcijańskiej hurtowni i księgarni Szaron z Ustronia⁴⁴.

Na początku okresu występowania w Polsce pandemii koronawirusa biblioteka była zamknięta dla użytkowników. Wznowiła udostępnianie zbiorów 6 maja 2020 r., z ograniczeniami, wynikającymi z przepisów sanitarnych⁴⁵. Przed pandemią organizowała spotkania autorskie i misyjne⁴⁶.

Na stronie internetowej skoczowskiej biblioteki zwraca uwagę hasło „Jesteśmy na facebooku”, jednak aktywność placówki na tym portalu nie jest ostatnio duża. Taka sytuacja trwała co najmniej do maja 2020 r., kiedy najnowszy biblioteczny post na Facebooku pochodził z 8 czerwca 2018 r.⁴⁷. Wynika to z faktu, że pracownicy mają niewiele czasu na prowadzenie profilu.

Skoczowskie bibliotekarki i wolontariusze nie wykorzystują obecnie w celu popularyzacji oferty serwisów Instagram, Twitter i Youtube.

Tytułem o dużej tradycji historycznej jest czasopismo „Jednota” – organ prasowy Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w RP, wydawany w Warszawie przez Konsystorz Kościoła Ewangelicko-Reformowanego, obecnie kwartalnik. Jest to pismo kalwinistyczne i zarazem ekumeniczne, o czym świadczą: podtytuł „Pismo religijno-społeczne poświęcone polskiemu ewangelicyzmowi i ekumenii” oraz treść.

Na witrynie internetowej internetowej „Jednoty” jest dobrze widoczna zachęta do kupna lub prenumeraty czasopisma. Przeczytamy reklamę najnowszego numeru, spis treści i teksty publikacji. Znajdziemy spisy zawartości i artykuły z numerów archiwalnych. Przeszukiwanie treści roczników, według autorów, tytułów oraz rzeczowe, bardzo ułatwia wyszukiwarka *szukaj...*, do-

⁴⁴ <http://www.biblioteka.skoczow.pl/> (dostęp: 25.05.2020). Zob. też <https://szaron.pl/> (dostęp: 25.05.2020); (strona [www](http://www.szaron.pl) firmy Szaron).

⁴⁵ <http://www.biblioteka.skoczow.pl/aktualnosci.php> (dostęp: 25.05.2020) (strona internetowa biblioteki – zakładka Aktualności).

⁴⁶ Więcej informacji o różnych formach pracy, podejmowanych przez bibliotekę parafialną w Skoczowie – zob. m.in. <http://www.biblioteka.skoczow.pl/> (dostęp: 25.05.2020); R. Świder, A. Uljasz, *Biblioteka dla każdego. Misja – historia – współczesność*, Skoczów 2014; A. Uljasz, *Biblioteka parafialna multiteką „dla każdego”. Z doświadczeń skoczowskich*, „Poradnik Bibliotekarza” 2008, nr 12, s. 12–16; A. Sokół, *Polska książka ewangelicka po 1989 roku...*, dz. cyt., s. 213–214.

⁴⁷ <https://www.facebook.com/Biblioteka-dla-każdego-274405402615765/> (dostęp: 26.05.2020) (profil biblioteki Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Skoczowie na portalu Facebook).

stępna w górnej części strony głównej, bezpośrednio przy winiecie czasopisma⁴⁸. Dzięki niej strona internetowa może być pomocna w kwerendach dotyczących tematyki ewangelickiej oraz ekumenicznej.

Redakcja „Jednoty” wydaje czasem książki w serii „Biblioteka Jednoty”. Informacje o serii łatwo znaleźć na www.kwartalnika.pl, w zakładce *Biblioteka Jednoty*⁴⁹. Najnowsza publikacja to praca zbiorowa *Ewangelicy w niepodległej*, ogłoszona w 2018 r. na okoliczność stulecia zakończenia I wojny światowej i odzyskania niepodległości przez Polskę. Redaktorzy monografii to obecna redaktor naczelna „Jednoty” Ewa Józwiak i sekretarz redakcji Karol Karski⁵⁰. Promocji książki powinna dobrze służyć publikacja materiału audiowizualnego – zapisu spotkania autorskiego, zorganizowanego 1 marca 2019 r. w sali zborowej Parafii Ewangelicko-Reformowanej w Warszawie, rozpowszechniana w serwisie Youtube⁵¹.

„Jednota” ma profil na Facebooku. Redakcja stara się go systematycznie aktualizować. W maju 2020 r. pojawiło się kilka postów. Na profilu jest prowadzona reklama prenumeraty kwartalnika oraz promocja bieżących numerów⁵². Takie same działania są podejmowane na profilu „Jednoty” w serwisie Twitter⁵³.

W promocji książek luterzańskich służy pomocą serwis Youtube. Zdarza się, że na stronę trafiają filmy – nagrania spotkań autorskich. 28 grudnia 2017 r. w Muzeum – Pałacu Schoenów w Sosnowcu odbyła się np. promocja książki Grzegorza Onyszko i Pawła Nalepy *Dzieje ewangelików w Sosnowcu i Zagłębiu Dąbrowskim*. Publikacja ta została wydrukowana w tym samym roku. Muzeum zorganizowało promocję we współpracy z sosnowiecką Parafią Ewangelicko-

⁴⁸ <https://www.jednota.pl/> (dostęp: 26.05.2020) (strona internetowa czasopisma „Jednota”).

⁴⁹ <https://www.jednota.pl/index.php> (dostęp: 26.05.2020); <https://www.jednota.pl/index.php/biblioteka-jednoty> (dostęp: 26.05.2020).

⁵⁰ <https://www.jednota.pl/index.php/biblioteka-jednoty> (dostęp: 26.05.2020). Zob też *Ewangelicy w Niepodległej*, red. E. Józwiak, K. Karski, Warszawa 2018.

⁵¹ Zob. *Ewangelicy w Niepodległej* – prezentacja książki i dyskusja (HD), <https://www.youtube.com/watch?v=7TK-JKwy-aI> (dostęp: 26.05.2020); (zapis filmowy spotkania z 19 marca 2019 r.).

⁵² <https://pl-pl.facebook.com/pg/Jednota-164741443610551/posts/> (dostęp: 26.05.2020); (profil kwartalnika „Jednota” na portalu Facebook).

⁵³ https://twitter.com/jednota_pismo (dostęp: 26.05.2020) (profil kwartalnika „Jednota” w serwisie Twitter).

Augsburską. Nagranie spotkania trafiło na Youtube⁵⁴. We wcześniejszej części artykułu była mowa o cyklu *Księgarnia Warto poleca*, dostępnym w tym samym serwisie.

Informacje o nowych ewangelickich publikacjach książkowych ukazują się czasem na profilu Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP na Twitterze⁵⁵.

Zaprezentowany artykuł dotyczy ważnego, otwartego zagadnienia, bowiem umiejętna promocja książki i prasy, w tym internetowa, jest niezbędna dla skutecznej popularyzacji czytelnictwa. Odnosi się to do wszystkich rodzajów literatury i czasopism. Promocja książek oraz periodyków wyznaniowych stanowi wsparcie działalności duszpasterskiej i misyjnej. Współcześnie nie można liczyć na skuteczną popularyzację oferty księgarskiej czy bibliotecznej bez wykorzystania internetu. Nowoczesna reklama internetowa powinna być wspierana metodami tradycyjnymi, jak np. kolportaż ulotek, rozwieszanie plakatów, publikacje w prasie drukowanej. Wynika to z faktu, że – aby osiągnąć dobry efekt marketingowy – trzeba starać się dotrzeć do możliwie największej liczby potencjalnych odbiorców. Im więcej różnorodnych metod reklamy, tym większe szanse na pozyskanie klientów. Muszą to być metody odpowiednio dobrane, a ich wykorzystanie – profesjonalnie zaplanowane.

Polski rynek książki i prasy ewangelickiej ma charakter niszowy, z uwagi na stosunkowo niedużą liczbę wiernych poza Śląskiem Cieszyńskim. Publikacje luterzańskie i kalwinistyczne osiągają znikomy zasięg poza kręgami ewangelickimi. Nie oznacza to, że na ewangelickim rynku książki nie funkcjonują podmioty wykazujące się dużym zakresem działalności promocyjnej, jak Wydawnictwo Warto, biblioteka parafialna ze Skoczowa oraz redakcja czasopisma „Słowo i Myśl”.

⁵⁴ Promocja książki „Dzieje ewangelików w Sosnowcu i Zagłębiu Dąbrowskim”, <https://www.youtube.com/watch?v=7RxoEDvIpO4> (dostęp: 26.05.2020). Inne podobne materiały – zob. https://www.youtube.com/results?search_query=Ksi%C4%85%C5%BC-ka+ewangelicka (dostęp: 26.05.2020).

⁵⁵ Zob. np. Luteranie, 27 kwietnia 2018, <https://twitter.com/luteranie/status/98998346800-3254282> (dostęp: 26.05.2020) (wiadomość o książce zbiorowej 500 lat Reformacji w Polsce, ogłoszonej w 2017 r, dzięki współpracy Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP i Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w RP w Zakładzie Wydawnictw Statystycznych w Warszawie; zob. też *500 lat Reformacji w Polsce*, red. P. Ciecieląg, E. Józwiak, A. Godfrejów-Tarnogórska, Warszawa 2017).

Warto, żeby w ofercie wydawców i księgarni ewangelickich pojawiały się częściej niż obecnie publikacje na cyfrowych nośnikach – audiobooki i e-booki. Te dwie formy książki cieszą się wielkim zainteresowaniem czytelnictwem. Udostępnianie tej samej publikacji w dwóch wersjach jednocześnie, w postaci drukowanej i jako e-booka, bardzo powiększa jej zasięg społeczny.

Reklama internetowa ewangelickiej oferty wydawniczej winna mieć multimedialny i interaktywny charakter. Wszystkie podmioty, reklamujące książkę i prasę luterzańską oraz kalwinistyczną, powinny korzystać z mediów społecznościowych, szczególnie takich, jak Twitter, Instagram oraz Youtube.

Potrzebna jest też promocja książek i czasopism adresowana do bibliotek publicznych i akademickich. Dobrą metodą promocji oferty mogłyby być dary. Biblioteka obdarowana książkami i czasopismami przydatnymi czytelnikom może w przyszłości zainteresować się zakupem publikacji o podobnej tematyce.

Internet, dzięki profesjonalnemu wykorzystaniu przez wydawców, księgarzy bibliotekarzy, może się stać, a w wielu przypadkach już jest, wielką pomocą w upowszechnianiu publikacji mniejszości wyznaniowych.

Bibliografia:

1. *Ewangelicy w Niepodległej*, red. E. Józwiak, K. Karski, Warszawa 2018.
2. *500 [pięćset] lat Reformacji w Polsce*, red. P. Ciecieląg, E. Józwiak, A. Godfrejów-Tarnogórska, Warszawa 2017.
3. Siuda P., *Religia a Internet. O przenoszeniu religijnych granic do cyberprzestrzeni*, Warszawa 2010.
4. Sokół A., *Polska książka ewangelicka po 1989 roku*, Katowice 2016.
5. Szturc J., *Działalność Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego 1919-1983-2019*, współpraca A. Sokół, K. Długosz, K. Karski, Poznań 2019.
6. Świder R., Uljasz A., *Biblioteka dla każdego. Misja – historia – współczesność*, Skoczów 2014.
7. Uljasz A., *Biblioteka parafialna multiteką „dla każdego”. Z doświadczeń skoczowskich*, „Poradnik Bibliotekarza” 2008, nr 12, s. 12-16.
8. Uljasz A., *Biblioteki cyfrowe jako pomoc w badaniach nad dziejami Galicji 1772-1918 i w edukacji regionalnej*, [w:] *Galicja 1772-1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań*, red. A. Kawalec, W. Wierzbieniec, L. Zaskilniak, wstęp J. Maternicki, t. 1, Rzeszów 2011, s. 100-112.
9. Uljasz A., *Internet a tradycyjne uczestnictwo w kulturze. Polska sztuka teatralna w przestrzeni wirtualnej*, [w:] *Współczesne oblicza komunikacji i informacji. Problemy, badania, hipotezy*, red. E. Głowacka, M. Kowalska, P. Krysiński, Toruń 2014, s. 171-190.

Netografia:

1. *Ewangelicy w Niepodległej – prezentacja książki i dyskusja (HD)*, <https://www.youtube.com/watch?v=7TK-JKwy-aI> (dostęp: 26.05.2020).

2. Informacje o Księgarni Warto na portalu Facebook, https://www.google.pl/search?ei=Fqa9Xvf5B4SMrwToyoiAAG&q=facebook+Ksi%C4%99garnia+Warto&oq=facebook+Ksi%C4%99garnia+Warto&gs_lcp=CgZwc3ktYWIQAzIFCCEQoAE6BQgAEM0COgcIABCDARBDogUIABCDAToCCAA6BAgAEEM6BggAEBYQHjoICAAQCBANEB46BAghEBU6BwghEAoQoAFQpJQBWMnRAWDg1AFoAXAAeAGAAYkBiAHJFJIBBTE2LjExmAEAoAEBqgEHZ3dzLXdpeg&scient=psy-ab&ved=0ahUKEwj33Jz8ILTpAhUEXosKHWglAiAQ4dUDCAs&uact=5 (dostęp: 22.05.2020).
3. Kanał Centrum Misji i Ewangelizacji Kościoła Ewangelicko – Augsburskiego w RP w serwisie Youtube, https://www.youtube.com/results?search_query=Centrum+Misji+i+Ewangelizacji (dostęp: 29.05.2020).
4. Księgarnia internetowa Augustana – strona internetowa (Księgarnia Augustana), <https://ksiegarnia.augustana.pl/> (dostęp: 21.05.2020).
5. Księgarnia internetowa Warto – strona internetowa, <https://warto.com.pl/> (dostęp: 22.05.2020).
6. *Luteranie*, 27 kwietnia 2018, <https://twitter.com/luteranie/status/9899834680-03254282> (dostęp: 26.05.2020).
7. *Mocniejsza niż śmierć – powieści Lidii Czyż*, <https://pl-pl.facebook.com/Mocniejsza-ni%C5%BC-%C5%9Bmier%C4%87-powie%C5%9Bci-Lidia-Czy%C5%BC-1503-710239878013/> (dostęp: 30.10.2020) (profil na portalu Facebook, poświęcony wydaniom powieści L. Czyż z oferty wydawnictwa Warto).
8. Portal internetowy Młodzi Luteranie, <http://mlodziluteranie.pl/> (dostęp: 24.05.2020).
9. Profil biblioteki Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Skoczowie na portalu Facebook, <https://www.facebook.com/Biblioteka-dla-każdego-274405402615765/> (dostęp: 26.05.2020).
10. Profil dwutygodnika „Zwiastun Ewangelicki” na portalu Facebook, <https://www.facebook.com/ZwiastunEwangelicki/> (dostęp: 22.05.2020).
11. Profil dwutygodnika „Zwiastun Ewangelicki” w serwisie Instagram, <https://www.instagram.com/explore/tags/zwiastunewangelicki/> (dostęp: 23.05.2020).
12. Profil Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP na portalu Facebook, <https://pl-pl.facebook.com/luteranie/> (dostęp: 23.05.2020).
13. Profil Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP w serwisie Instagram, <https://www.instagram.com/luteranie/> (dostęp: 23.05.2020).
14. Profil Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP w serwisie Twitter, https://twitter.com/luteranie?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor (dostęp: 22.05.2020).
15. Profil księgarni internetowej Warto w serwisie Instagram, <https://www.instagram.com/explore/tags/ksiegarniawarto/> (dostęp: 23.05.2020).
16. Profil kwartalnika „Jednota” na portalu Facebook, <https://pl-pl.facebook.com/pg/Jednota-164741443610551/posts/> (dostęp: 26.05.2020).
17. Profil kwartalnika „Jednota” w serwisie Twitter, https://twitter.com/jednota_pismo (dostęp: 26.05.2020).
18. Profil półrocznika „Słowo i Myśl” na portalu Facebook, <https://pl-pl.facebook.com/Słowo-i-Myśl-280321175333288/> (dostęp: 24.05.2020).
19. Profil Wydawnictwa Augustana na portalu Facebook, <https://www.facebook.com/pages/Wydawnictwo-Augustana/238760729607940> (dostęp: 23.05.2020).

20. *Promocja książki „Dzieje ewangelików w Sosnowcu i Zagłębiu Dąbrowskim”* <https://www.youtube.com/watch?v=7RxoEDvIpO4> (dostęp: 26.05.2020).
21. „Słowo i Myśl. Przegląd Ewangelicki” 2019, nr 2, https://drive.google.com/file/d/1_4B80uXSWSZCrPZteBLhlaJ_r17VEGJX/view (dostęp: 24.05.2020).
22. Sokół A., *Książka na 100 – lecie PTEw*, https://www.luteranie.pl/nowosci/ksiazka_na_100_lecie_ptew,6352.html (dostęp: 24.05.2020)
23. Sokół A., *Literatura konfesyjna w księgozbiorze bibliotecznym czyli o książce ewangelickiej w Bibliotece Śląskiej w Katowicach*, <https://slovoimysl-blog.pl/literatura-konfesyjna-biblioteka-slaska/> (dostęp: 23.05.2020).
24. Strona internetowa biblioteki Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Skoczowie, <http://www.biblioteka.skoczow.pl/> (dostęp: 25.05.2020).
25. Strona internetowa – blog półrocznika „Słowo i Myśl”, <https://slovoimysl-blog.pl/> (dostęp: 23.05.2020).
26. Strona internetowa Centrum Misji i Ewangelizacji Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP – podstrona poświęcona Wydawnictwu Warto, <https://cme.org.pl/o-nas/jak-dzialamy/wydawnictwo-warto/> (dostęp: 22.05.2020).
27. Strona internetowa dwutygodnika „Zwiastun Ewangelicki”), <https://zwiastun.pl/> (dostęp: 21.05.2020).
28. Strona internetowa księgarni i hurtowni chrześcijańskiej Szaron z Ustronia, <https://szaron.pl/> (dostęp: 25.05.2020).
29. Strona internetowa kwartalnika „Jednota”, <https://www.jednota.pl/> (dostęp: 26.05.2020).
30. Strona internetowa Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego, <https://www.ptew.org.pl/> (dostęp: 24.05.2020).
31. Strona internetowa Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego – zakładka, poświęcona czasopiśmiu „Słowo i Myśl”), <https://www.ptew.org.pl/sekcje/sim/> (dostęp: 24.05.2020).
32. *Za rękę weź mnie Panie i prowadź sam*, <https://www.youtube.com/watch?v=-PWBPh-Ho1m7w> (dostęp: 22.05.2020).
33. *Życie Kościoła w czasach pandemii*, https://www.luteranie.pl/nowosci/zycie_kosciola_w_czasach_pandemii,6660.html (dostęp: 24.05.2020).
34. *Życie parafialne w domu*, <https://zwiastun.pl/2020/05/zycie-parafialne-w-domu/> (dostęp: 29.05.2020).

Adrian Uljasz – historyk, politolog. 2003 r. – doktorat z historii nowożytnej XIX w. i najnowszej (UMCS w Lublinie). 2009 r. – habilitacja z historii kultury XVIII-XX w. (Uniwersytet Warszawski). Od 2010 r. – profesor nadzwyczajny w Instytucie Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego. Jego zainteresowania naukowe oraz publikacje dotyczą głównie historii kultury XIX-XXI w., kultury książki i mediów na ziemiach polskich w XIX -XXI w., historii teatru, biografistyki historycznej, źródłoznawstwa, promocji kultury. Najważniejsze publikacje: *Myśl polityczna Feliksa Perla* (Lublin 2005), *Hieronim Łopaciński. Człowiek, dzieło, pamięć* (Lublin 2006).